

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΦΩΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Σ Ε Λ Ι Δ Ε Σ

ΑΠ' ΤΗ ΦΩΚΙΑΔΑ

1977

ΤΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ

Με τὸ σημερινὸ — τὸ πρῶτο — τεύχος τῶν «ΣΕΛΙΔΩΝ» ἀρχίζει, ἔστω καὶ λίγο καθυστερημένα, ἡ ὁλοκλήρωση τῆς προσπάθειας γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν τῆς Ἑταιρείας.

Ἡ Ἑταιρεία μας ἰδρύθηκε τὸ 1973 καὶ ἔχει γιὰ σκοπὸ τῆς τῆ μελέτῃ καὶ τὴν προαγωγὴ κάθε ζητήματος ποὺ ἔχει σχέση μετὴν πρόοδο τῆς Φωκίδας.

Εἰδικώτερα ἐπιδιώκει τὴν περισυλλογὴ, μελέτῃ καὶ δημοσίευσῃ λαογραφικοῦ, ἱστορικοῦ καὶ ἀνθρωπολογικοῦ ὕλικου, τῇ μελέτῃ τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν χώρων, τὴν ἐνθάρρυνση καὶ ὁργάνωση πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων, τὴ διαφύλαξη τοῦ ἰδιαζόντος χρώματος λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς περιοχῆς μας, ὅπου ἀκόμα σώζεται, καὶ ὅ,τι σχετικὸ μετὰ τὰ παραπάνω.

Στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν ἐπιδιώξεων τούτων ἀλλὰ καὶ στὴν κάλυψη τῆς ἀνάγκης τόσο γιὰ μιὰ στενότερη γνωριμία τῶν Φωκέων ὅσο καὶ γιὰ τὴ σύσφιξη τῶν δεσμῶν τους μετὸν τόπο τῆς καταγωγῆς μας, πιστεύουμε ὅτι τὸ περιοδικὸ τοῦτο θ' ἀποτελέσει πολὺτιμο βοηθό.

Θὰ διανέμεται δωρεὰν σ' ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερους συμπατριῶτες, μέσα καὶ ἔξω ἀπ' τὸ Νομὸ μας, καὶ μαζί με τὸ Λαογραφικὸ Μουσεῖο τῆς Φωκίδας, ποὺ τὴν ἰδρυσὴ του ἐπίσης ἀπεφάσισε ἡ Ἑταιρεία μας, μετὰ τὰ γραφόμενα τούτου καὶ τὶς συλλογὲς ἐκείνου, θὰ ἐπιδιωχθεῖ ἡ διαφύλαξη ὅσων ὁ μόχθος τῶν πατέρων μας — σωματικὸς καὶ πνευματικὸς — δημιούργησε καὶ ἡ προβολὴ τους σὰν ἐνδεικτικῶν τοῦ τρόπου ζωῆς καὶ σκέψεώς των καὶ σὰν πηγὴ ἐμπνεύσεως γιὰ τοὺς ἐπερχόμενους.

Φιλοδοξεῖ ν' ἀποτελέσει τὸν κρῖκο ποὺ θὰ ἐνώνει ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερους Φωκεῖς καὶ θὰ τοὺς ἐνημερώνει γιὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τὶς ἀνάγκες τοῦ τόπου μας, πιστεύοντας ὅτι ἡ δύναμη τῶν πολλῶν δίνει εὐκολότερα ἐπιθυμητὴ λύση στὰ προβλήματα καὶ εὐοδώνει τοὺς ἀγῶνες.

Καὶ ἀκόμα φιλοδοξεῖ ν' ἀποτελέσει τὸ μέσο γιὰ τὴν προβολὴ τῆς πνευματικῆς δουλειᾶς κάθε συμπατριώτῃ μας, δημοσιεύοντας τὶς συνεργασίες τους, καὶ τὸ βῆμα ἀπ' ὅπου θ' ἀκούγονται γνῶμες, ὑποδείξεις καὶ ἐπικρίσεις ἀκόμα.

Γιὰ τὴν εὐόδωση τούτων ζητᾶμε τὴ βοήθεια ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνεργὸν συμπάρασταση κάθε συμπατριώτῃ μας, ὅπου κι ἂν θρίσκεται.

Πιστεύουμε ὅτι ἀξίζει τὸν κόπο ν' ἀγωνιστεῖ κανένας γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου.

Μετὴν πίστη αὐτὴ ξεκινάμε.

Καὶ ἐλπίζουμε.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΦΩΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

“Εδρα, “Αμφισσα

“Αμφισσα, 12 Μαρτίου 1977

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Τὸ Δ.Σ. τῆς Ἑταιρείας Φωκικῶν Μελετῶν ἀναγγέλλει τὴν ἀπόφασί του νὰ ἰδρύσει Λαογραφικὸ Μουσεῖο στὴν πόλὴ μας.

Σκοπὸς τοῦ Λαογραφικοῦ Μουσείου εἶναι ἡ συγκέντρωση, συντήρηση, διαφύλαξη καὶ ἔκθεση στὸ Κοινό, ἀντικειμένων λαϊκῆς τέχνης τῆς περιοχῆς μας. Σὰν τέτοια δὲ θεωροῦμε τόσο τὰ ἀντικείμενα καθημερινῆς χρήσεως στὴ δουλειά — τὴν ὁποιαδήποτε — στὸ σπίτι καὶ γενικὰ ὅπου ὑπῆρχε ζωὴ καὶ ἀνθρώπινη δραστηριότητα, ὅσο καὶ τὰ στολίδια ποὺ ἔντυναν τὸ σπίτι καὶ ὁμορφαῖναν τὴ ζωὴ τῶν πατέρων μας.

Πιστεύοντας ὅτι ἡ ἔλλειψη ἑνὸς τέτοιου Μουσείου στὴν πόλὴ μας εἶναι αἰσθητὴ καὶ ὅτι ἡ διαφύλαξη ὧσων οἱ πατέρες μας μᾶς κληροδότησαν εἶναι καθήκον ἐπιβεβλημένο, ἡ Ἑταιρεία πῆρε τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν ἰδρυσί του. Καὶ ἀκόμα, ἐπειδὴ πιστεύουμε ὅτι ἡ λαϊκὴ τέχνη ἀποτελεῖ ἀστείρευτὴ πηγὴ ἐμπνεύσεως, ἐπιδιώκουμε τὴν προβολὴ τῶν αὐθεντικῶν δημιουργημάτων τῆς καὶ τὴν πληρέστερη γνώση τῆς ἀπ’ ὅλο τὸ κόσμον καὶ ἰδιαίτερα τοὺς νεώτερους.

Τὸ Λαογραφικὸ Μουσεῖο Φωκίδας στεγάζεται στὰ Γραφεῖα τῆς Ἑταιρείας καὶ δέχεται προσφορὰς ἀντικειμένων ἀπὸ κάθε συμπατριώτῃ μας. Τὰ διάφορα ἀντικείμενα μπορεῖ νὰ προσφερθοῦν στὸ Μουσεῖο εἴτε σὰν δωρεὰ εἴτε μὲ παρακράτηση κυριότητος γιὰ ἔκθεση. Παραλαμβάνονται ἀπ’ τὸν ἔφορον τοῦ Μουσείου κ. Ἰωάννη Λακαφώση, συμβολαιογράφον, μὲ ἀπόδειξη παραλαβῆς, καταγράφονται σὲ εἰδικὸ βιβλίον μὲ κάθε λεπτομέρεια καὶ φυλάγονται μὲ εὐθύνη τῆς Ἑταιρείας.

Ὁ κάθε συμπατριώτῃς ποὺ ἔχει στὴν κατοχὴ του ἀντικείμενα ποὺ μπορεῖ νὰ πλουτίσουν τὴν συλλογὴν τοῦ Μουσείου, δηλ. τοῦ Μουσείου τοῦ τόπου μας, καλεῖται νὰ βοηθήσῃ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν, προσφέροντάς τα μὲ ὁποιοδήποτε ἀπ’ τοὺς παραπάνω τρόπους, μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι θὰ διαφυλαχτοῦν τόσο καλά, ὅσο τουλάχιστον καὶ στὰ χέρια του.

Ὁ Πρόεδρος
ΔΗΜ. Ι. ΚΟΛΟΒΟΣ

Ὁ Γραμματεὺς
ΔΗΜ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΜΦΙΣΣΑ

Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Θεοχάρη Μελισσάρη, «Ἡ ἱστορία τῆς Ἀμφίσσης καὶ τῶν πέριξ κωμοπόλεων καὶ χωρίων», ποῦ γράφτηκε τὸ 1923, μεταφέρουμε τὴν παρακάτω περικοπὴ:

ΔΙΑΦΟΡΑ ΨΗΦΙΔΩΤΑ

Τὸ ὑπόγειον τῆς οἰκίας τοῦ κ. Ζ. Ζαφειροπούλου εἶναι κατάστρωτον ἀπὸ ψηφιδωτῶν μὲ διαφόρους παραστάσεις ἀγρίων ζώων καὶ πτηνῶν. Εἶναι μεγάλης ἐκτάσεως καὶ εἰς ἄγνωστον αὐτοῦ μέρος θὰ ἀπεικονίζεται ὁ Ὀρφεὺς ἐξημερώνων διὰ τῆς λύρας τοῦ ἀγρία ζῶα καὶ πτηνά. Θὰ εἶναι δὲ τὸ μέγα ἐκεῖνο ψηφιδωτόν, τὸ ὅποιον εἶδε καὶ περιγράφει ὁ Πουκεβίλ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος. Συνεχίζεται εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦ ἄλλοτε ὑπογείου ναοῦ τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, τὸ ὅποιον κατεχώπη ἄθικτον, καὶ ἐκτείνεται εἰς τὸ ὑπόγειον Ἀγυρουπούλου μέχρι τοῦ περιβολίου νῦν Θεμ. Τσιπούρα.

Ἡ εὐρεῖα ἐκτασις τοῦ ψηφιδωτοῦ, αἱ παραστάσεις τῶν διαφόρων ζώων καὶ πτηνῶν, τὰ εὐρεθέντα ἐκεῖ πολλὰ ἀρχαῖα θεμέλια καὶ αἱ κατεργασμέναι λευκαὶ πέτραι καὶ πλάκες, τὰ μαρμάρινα τεμάχια, τὰ μαρμάρινα τεμάχια τῶν ἀγαλμάτων καὶ ὁ παραπλεύρως αὐτοῦ διερχόμενος ποταμὸς Δάφνος μὲ ἐνισχύουν νὰ γράψω ὅτι εἰς τὸ μέρος αὐτὸ κατὰ τοὺς ἀρχαίους θὰ εἶχε οἰκοδομηθῇ τὸ μέγα Λοκρικὸν Νεμεῖον, ὅμοιον τοῦ ὁποίου λέγεται ὅτι ὑπῆρχεν καὶ εἰς τὴν Ναύπακτον καὶ παρὰ τὸν ἐκεῖ ποταμὸν Δαφνοῦντα.

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς γράφουν ὅτι τὸ Λοκρικὸν Νεμεῖον ἔκειτο παρὰ τὸν ποταμὸν Δάφνον καὶ οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς, ἀγνοοῦντες ἐντελῶς τὴν ὑπαρξίν τοῦ πραγματικοῦ Δάφνου, φέρουν αὐτὸ παρὰ τὸν ποταμὸν Δαφνοῦντα τῆς Ναυπάκτου. Καθόλου δὲ ἀπίθανον νὰ ἐπῆλθε σύγχυσις τοῦ παρὰ τὴν Ναύπακτον ποταμοῦ Δαφνοῦντος μὲ τὸν παρὰ τὴν Ἀμφισσαν ποταμὸν Δάφνον (Γατσοπνίχτην) ὁ ὁποῖος εἶναι ἐντε-

λῶς ἄγνωστος καὶ τοῦ ὁποίου τὴν ἀδιαφιλονίκητον ὑπαρξίν καὶ τὸ πλευστὸν αὐτοῦ θὰ ἀποδείξω παρακάτω διὰ πειστικῶν καὶ ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων.

Ἀφοῦ ἡ ἐπισημοτέρα πόλις τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν ἦτο ἡ Ἀμφισσα, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ εἶχε καὶ ἐπίσημον Λοκρικὸν Νεμεῖον. Ἐὰν ποτὲ δημοσιευσθῇ ἡ εὐρεθεῖσα ἐπιγραφή εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦ Ἀγροπούλου, ἴσως νὰ ἐπιχύσῃ περισσότερον φῶς εἰς τὸ σκότος περὶ τῆς πραγματικῆς τοποθεσίας τοῦ Λοκρικοῦ Νεμεῖου.

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι ὁ ἀρχαῖος συγγραφεὺς Πausανίας ἠδίκησε πολὺ τὴν Ἀμφισσαν κατὰ τὰς περιγραφὰς του διότι, ἐνῶ διὰ τὰς ἄλλας πλησιεστέρας μικρότερας πόλεις ἔγραψε πολλά, διὰ τὴν Ἀμφισσαν ἔγραψε τρεῖς καὶ μόνον σελίδας καὶ αὐτὰς χωρὶς ὄψεως. Ἄν καὶ ὁ ἴδιος Πausανίας τιτολοφορεῖ τὴν Ἀμφισσαν «μεγίστην καὶ ὀνομαστοτάτην πόλιν τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν», ἐν τούτοις δὲν ἐξηγεῖ ποῦ ἔγκειτο «τὸ μέγιστον καὶ τὸ ὀνομαστόν» αὐτῆς.

Ὅσα περιέγραψα ἀνωτέρω καὶ ὅσα θὰ περιγράψω ἀρχαιολογικὰ λείψανα, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν κατὰ καιροὺς εἰς τὴν πόλιν μας, ὅλα τότε ἦσαν καταφανῆ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Καὶ ὅμως, ὁ Πausανίας, δὲν ἔγραψεν τίποτε ἀπολύτως περὶ αὐτῶν. Φαίνεται ὅτι, ἡ δὲν περιποιήθησαν τὸν Πausανίαν οἱ τότε Ἀμφισσεῖς καὶ δὲν θὰ ἔδωσαν μεγάλην προσοχὴν εἰς τὰ ἀρχαῖα λείψανα καὶ τεκμήρια τῆς πόλεως ἢ θὰ ἡσχολήθη πολὺ εἰς τοὺς Δελφοὺς καὶ εἰς τὴν Ἀμφισσαν ἦλθε κουρασμένος νύχτα καὶ ἔφυγε νύχτα καὶ θὰ ἔγραψεν ὅτι προ-

χείρως τοῦ εἶπαν χωρὶς νὰ ἴδῃ τίποτε μὲ τὰ μάτια του. Ἀλλέως δὲν ἐξηγεῖται ἡ σιωπὴ του.

Τὸ ὑπόγειον τῆς οἰκίας τοῦ κ. Ἀθανασίου Χριστίδου καλύπτεται ἀπὸ ψηφιδωτὸν τὸ ὅποιον συνεχίζεται καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Εἰς τὴν κάτωθεν οἰκίαν Κανάτα — Μπαλαλάκη εὐρέθησαν δύο παισιούμενα ἡμι-κυκλικά μαρμάρινα τεμάχια, προερχόμενα ἀπὸ μεγάλην παισιουμένην λεκάνην. Τὸ πρῶτον παριστᾷ ἀναγλυφικῶς εἰς μὲν τὸ δεξιὸν μέρος ἀγνωστον ζῶον μὲ χαίτην, εἰς δὲ τὸ ἀριστερὸν τράγον, ἔχοντα ἀνασηκωμένον τὸν ὑπίσθιον δεξιὸν πόδα καὶ ξύνοντα τὸ δέρμα του, ἀλλὰ μὲ τοιαύτην φυσικότητα καὶ τέχνην, ὥστε νὰ τὸ θαυμάζῃ τις ὅταν τὸ βλέπῃ. Εἰς τὸ μέσον δὲ γενειοφόρον ἄνδρα, πιθανῶς ποιμένα, καθήμενον ὑπὸ τὴν σκιὰν ἀναγεγλυμμένου δένδρου καὶ θόσκοντα τὰ ζῶα του. Τὸ ὑπόλοιπον τῆς λεκάνης θὰ εἶναι ἐκεῖ ὅπου χωμένον. Πανομοιότυπον καθ' ὅλα λεκάνη ὑπάρχει εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἑθνικὸν Μουσεῖον. Καὶ ἡ λεκάνη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ τεμάχια τῆς Ἀμφίσσης εἶναι ἔργον ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐργοστασίου.

Κάτωθεν αὐτῆς καὶ εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ δρόμου, εὐρέθησαν διεσπαρμένα θάσεις στηλῶν, πέτρινα καθίσματα, τάφοι ἀνέπαφοι καὶ ἀνθρώπινα κόκκαλα ὑπερφυσικῶν διαστάσεων. Εἰς ὀλόκληρον ἐκεῖνο τὸ εὐρὺ τετράγωνον ὑπῆρχεν ἀρχαῖον ἐπίσημον οἰκοδόμημα ἀγνώστου ὀνομασίας.

Ὀλόκληρον τὸ ὑπόγειον τῆς οἰκίας πρώην Κόκκαλη καὶ νῦν Β. Γάτου καλύπτεται ἀπὸ ψηφιδωτὸν τὸ ὅποιον συνεχίζεται καὶ εἰς τὴν οἰκίαν νῦν Δ. Κουτρολίκου καὶ ἐκτείνεται μέχρι τοῦ περιβολίου Ἀναργ. Δεμιόζου καὶ τοῦ νεοανοιχθέντος ἐκεῖ δρόμου μέχρι τῆς οἰκίας Γερολυμάτου. Τὸ ψηφιδωτὸν αὐτὸ εἶναι πολὺ στερεὸν καὶ ἔχει γεωμετρικὰ σχήματα. Ἐκεῖ εὐρέθησαν ἀρχαῖα θεμέλια καὶ κατεργασμένα πέτραι καὶ πλάκες. Τὰ λείψανα ταῦτα ἀνήκουν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς γυμνάσιον ἢ βαλανεῖον ρωμαϊκῶν χρόνων.

Εἰς τὸ ὑπόγειον Ε. Παστᾶ καὶ εἰς τὸ συνεχόμενον περιβόλιον τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Παπανάνου ὑπάρχει ψηφιδωτόν.

Εἰς τὸ περιβόλιον τοῦ γυμνασίου ὑπάρχει ψηφιδωτὸν τὸ ὅποιον συνεχίζεται καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ.

.....

Δρεῖλον — Γερανομαχία Ἀμφίσσης. Εἰς τὸ ὑπόγειον τῆς οἰκίας νῦν Γερολυμάτου εὐρέθη πρὸ ἐτῶν ἐνεπίγραφον ψηφιδωτὸν μεγάλης ἀρχαιολογικῆς καὶ μυθολογικῆς ἀξίας, τὸ ὅποιον ἐγένετο ἀντικείμενον ἀρχαιολογικῆς συζητήσεως καὶ ἐδημοσιεύθησαν πολλὰ ἐσφαλμένα ἐκδόσεις, τὰς ὁποίας ἀποφεύγω νὰ γράψω. Θὰ γράψω τὴν τελευταίαν ἐκδόσιν τοῦ κ. Κεραμοπούλου, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ ὀρθότερα.

Ἡ λέξις Δρεῖλον, ἡ ὁποία ἐννοεῖ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι πρωτοφανὴς εἰς τὰ ἀρχαιολογικὰ χρονικά, διότι δὲν εὐρέθη εἰς κανένα ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος. Εὐρέθη καὶ σώζεται ἀκεραία εἰς τὸ ἀνωτέρω ψηφιδωτόν, τὸ ὅποιον παριστᾷ μάχην μεταξὺ πυγμαίου (ἀνθρώπου πολὺ μικροῦ ἀναστήματος) καὶ γερανοῦ (μεγάλου πτηνοῦ).

Σώζεται ἀκέραιον καὶ περιτοιχίζεται ἰσοδομικῶς διὰ τοίχου διπλῆς σειρᾶς μαρμαρίνων πλίνθων, καμπτόμενον κατ' ὀρθὴν γωνίαν καὶ φέρον ἐπάνω αὐλακα ὑδραγωγόν. Θὰ ἦτο κόσμημα πολυτελοῦς αἰθούσης ἢ αὐλῆς μεγάλου ἐπιστήμου κτιρίου. Φαίνεται εἰς αὐτὸ ἓνα σύμπλεγμα μετ' ἐπιγραφῆς καὶ ἑτέρα ἐπιγραφὴ ἀνήκουσα εἰς ἀφανὲς ἄλλο σύμπλεγμα. Τὸ πρῶτον δεικνύει ἓνα πυγμαῖον ἄνθρωπον, φοβισμένον καὶ φεύγοντα μὲ κρεμάμενον τὸ ἓνα αἰδοῖον καὶ στρεφόμενον καὶ βλέποντα μετὰ φόβου πρὸς τὰ ὀπίσω τὸν καταδιώκοντα αὐτὸν γερανόν, πρὸς τὸν ὅποιον φωνάζει, ὅτι λέγει ἡ ἐπιγραφὴ: «Σχόλη μὴ τὸ Δρεῖλον», ἥτοι παῦσε μὲ θίγεις, μὲ πειράξεις τὸ Δρεῖλον. Ἡ ἄλλη ἐπιγραφὴ εἶναι ἀντίπους πρὸς τὴν προηγούμενην ἐπιγραφὴν καὶ πιθανώτατα ἀνῆκει εἰς ἄλλην ἀφανῆ παράστασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ καταδιώκεται ἄλλος πυγμαῖος ὅστις ἐπικαλεῖται τὸν πάπαν αὐτοῦ λέγων: «Βοήθει παπᾶ». Πιθα-

νόν ὁ τεχνίτης πάπαν ἢ παπᾶν νὰ ἔλεγε τὸν πατέρα, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν παλαιὸν πυρῆνα τοῦ μύθου τῶν πυγμαίων.

Ἡ παράστασις αὕτη καὶ ἐν γένει τὸ ψηφιδωτὸν ἔχει μεγάλην ἀρχαιολογικὴν ἀξίαν, διότι εἰς κανὲν μέρος τοῦ κόσμου δὲν ὑπάρχει τοιοῦτον ψηφιδωτὸν. Παρόμοιον ὑπάρχει μόνον εἰς τὸ κρυπτομουσεῖον τῆς Νεαπόλεως Ἰταλίας, ἣ δὲ λέξις «δρεῖλον» δὲν εὑρέθη μέχρι σήμερον εἰς κανένα ἄλλο μέρος.

.....

ΣΗΜΕΙΩΣΗ Ε.Φ.Μ. — Μεγάλη ἐπικαιρότητα ἀπόκτησαν τὰ παραπάνω — ἐδῶ καὶ μισὸ αἰῶνα νωρίτερα — γραφόμενα ἀπ' τὸν Θ. Μελισσάρη, μὲ τὴν ἀνεύρεση, πρὶν ἓνα περίπου μῆνα, δίπλα στὸ μητροπολιτικὸ νὰὸ τῆς Ἀμφισσας ἐνὸς λουτροῦ τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνα. Τὸ θαυμάσιον ψηφιδωτὸ δάπεδόν του διατηρεῖται σὲ ἀριστη κατάστασι θεωρεῖται δὲ πολὺ πιθανὴ ἢ ὑπαρξὴ καὶ ἄλλων τμημάτων τοῦ ἴδιου κτιρίου κατὰ τὰ παρακείμενα οἰκόπεδα.

Δὲν γνωρίζουμε οὔτε ποιά θὰ εἶναι ἡ εἰσήγησις τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας γιὰ τὴν τύχη του οὔτε ἂν οἱ ἀνασκαφῆς θὰ ἐπεκταθοῦν στὰ γειτονικὰ οἰκόπεδα. Γνωρίζουμε ὅμως ὅτι ὅλοι ἐδῶ ἀναρωτιοῦνται: Τί θ' ἀπογίνῃ τὸ ψηφιδωτὸ καὶ τὸ λουτρὸ γενικώτερα; Θὰ ταφῇ μήπως κι αὐτὸ στὸ ὑπόγειον τῆς οἰκοδομῆς, πού στὰ θεμέλιά της ἐρέθηκε, γιὰ θὰ πέσῃ στὴν ἄγνοια ὅπως καὶ τόσα ἄλλα πού εἰσκονταν στὰ διάφορα ὑπόγεια; Ἡ θ' ἀπαλλοτριωθῇ τὸ οἰκόπεδον, θὰ στεγαστῇ τὸ λουτρὸ καὶ ἔπειτα θὰ κλειδωθῇ γιὰ νὰ ξεχαστεῖ καὶ αὐτὸ ὅπως ἓνα ἄλλο ψηφιδωτὸ στὰ «Πηγάδια» (οἰκία Μπουγατιαννάκη);

Εὐνόητο εἶναι ὅτι οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο δίνουν λύση στὸ πρόβλημα καὶ σὰν

προτάσεις εἶναι ἀπορριπτέες. Γιατὶ μὲ τοὺς τρόπους αὐτοὺς χάνονται γιὰ τὸν πολὺ κόσμον πολύτιμα εὐρήματα τῆς πόλεως καί, μαζὶ μ' αὐτά, ξεχνιέται ἡ ἱστορία τοῦ τόπου, πράγμα πού εἶναι ἀπαράδεκτο. Ἀπαράδεκτο εἶναι ὅμως καὶ τὸ νὰ ζεῖ ὁ κάθε Σαλωνίτης μὲ τὸ βραχνὰ τῆς ἀπαλλοτριώσεως τοῦ οἰκοπέδου του σὲ περίπτωσιν πού κάτι θὰ βρεθεῖ σ' αὐτό, πράγμα πού ἔχει γιὰ ἀποτέλεσμα τὴν ἀναστολὴν κάθε οἰκοδομικῆς δραστηριότητος ἢ τὴν ἀπόκρυψιν ὅποιουδήποτε εὐρήματος. Καὶ οὔτε μπορεῖ ν' ἀπαλλοτριώνεται κάθε οἰκοδομὴ, πού στὰ θεμέλιά της κάτι εἰσκαλεῖται, γιὰτὶ τότε πρέπει ν' ἀπαλλοτριωθεῖ ἡ μισή, τουλάχιστο, πόλη.

Ἐμεῖς, σὰν προσφορότερη λύση, προτείνουμε τὸν ἄμεσο, ἀπ' τοὺς ἀρμόδιους φορεῖς προγραμματισμὸ γιὰ τὴν, ὅσο πιὸ γρήγορα εἶναι δυνατό, ἀνέγερσιν ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου στὴν Ἀμφισσα καὶ γιὰ τὴν ἀναζήτησιν κατὰλληλων τρόπων μεταφοράς σ' αὐτὸ κάθε εὐρήματος, παλιοῦ ἢ νέου, ὥστε καὶ νὰ συντηροῦνται καλύτερα καὶ νὰ εἶναι προσιτὰ στὸ κάθε μελετητὴ καί, προπαντός, στὸ εὐρὺ κοινόν. Παράλληλα ἢ πόλη, ἀπαλλαγμένη ἀπ' τὸ βραχνὰ τῶν ὅσων ἀκολουθοῦν τὴν ὁποιοδήποτε ἀνακάλυψιν, θὰ ἐπιδοθῇ στὴν ἀνοικοδόμησιν, πράγμα πού καθημερινὰ θὰ φέρεῖ σὲ φῶς νέα εὐρήματα, πού μὲ τὸν περιορισμὸ τῆς τάσεως γιὰ καταστροφὴ ἢ ἀπόκρυψιν, θὰ πλουτίζουν ὁλοένα τὸ Μουσεῖον.

Οἱ ἀρμόδιοι τοῦ Ὑπουργείου καὶ οἱ ἀρχεῖς τοῦ τόπου μας ἄς μελετήσουν τὸ ἐπείγον τοῦτο ζήτημα, καὶ τίς προτεινόμενες λύσεις, καὶ ἄς δώσουν, τὸ γρηγορότερον, τὴν πιὸ κατάλληλη καὶ μόνιμη λύση.

Ε.Φ.Μ.

Συμπατριώτη,

Μὴ πετᾷς τὸ περιοδικὸ τοῦτο. Ἔστω κι ἂν δὲν σοῦ ἀρέσει, μὴ τὸ καταστρέφεις.

Δῶστο σὲ κάποιον ἄλλο. Μπορεῖ ν' ἀρέσει σὲ κεῖνον.

Ὁ Δεσπότης Σαλώνων Φιλόθεος καὶ ἡ διαθήκη τοῦ Δημητρίου Χαριτοπούλου

ΤΟΥ ΔΡΟΣΟΥ ΚΡΑΒΑΡΤΟΓΙΑΝΝΟΥ

Τὸ νὰ τιμᾶμε τὴ μνήμη τῶν ἡρώων προγόνων μας — αὐτῶν ποὺ σκοτώθηκαν πολεμώντας τὸν ἐχθρὸ γιὰ νὰ ζοῦμε μεῖς λεύτεροι — εἶναι καθήκον ἱερό. Ὅταν ὅμως οἱ ἥρωες αὐτοὶ ἀποτελοῦν τὴν κεφαλὴ τῆς Πολιτείας ἢ τῆς Ἐκκλησίας τὸ καθήκον μας αὐτὸ εἶναι ἐπιβεβλημένο.

Κι ὅταν τοὺς ἀγνοοῦμε εἶναι σὰ νὰ περιφρονοῦμε τὸ ἄξιο παράδειγμά τους καὶ εἰμαστε τότε ἀνάξιοι ἀπόγονοι προγόνων πούδωσαν τὴ ζωὴ τους μ' ἀντάλλαγμα τὴ λευτεριά τοῦ Γένους.

Πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς προγόνους μας αὐτοὺς ὁ ἐπίσκοπος Σαλώνων Φιλόθεος — ἐνάμισο αἰῶνα πρὶν ξεσπάσει ἡ Ἐπανάσταση — δραματίστηκε τὴ λευτεριά τοῦ σκλαβωμένου Γένους. Βοηθώντας τοὺς δημοθρήσκους τοῦ Βενετσάνου, συμπολεμώντας μ' αὐτοὺς, σκοτώθηκε σὲ μάχη μὲ τὸν Τούρκο κατακτητὴ, προδομένος καὶ ἐγκαταλειμμένος στὸ τέλος ἀπ' τοὺς θάρβαρους ψευτοσυμμάχους. Καὶ ξεχάστηκε. Ἀγνοήθηκε ἀπ' τὴν Ἱστορία.

Τὸν Φιλόθεο μᾶς ἀποκάλυψε ὁ Σάθας, ποὺ ἐρῆκε καὶ δημοσίεψε τὴ διαθήκη τοῦ ἀδερφοῦ του. (¹) Λίγο ἀργότερα τὸν ἐξύμνησε ὁ Βαλαωρίτης σ' ἓνα ἀπὸ τ' ἄσματά του. (²) Κι ἀκολούθησαν οἱ «ἱστορικοί» μας, οἱ πλαστογράφοι καὶ κακογράφοι τῆς Ἱστορίας. Κι ἐπνίξαν τὸν Φιλόθεο στὴ σιωπὴ!

Λίγοι οἱ εὐγνώμονες ποὺ δὲν ξέχασαν τὸ ἱερό τους καθήκον. Πρῶτος ἀνάμεσά

τοὺς ὁ Θύμιος Σταθόπουλος ἔγραψε ἀξιόλογο ἄρθρο γιὰ τὴ διαθήκη τοῦ Δημ. Χαριτόπουλου στὴν ἐφημ. «Φωκικὸς Ταχυδρόμος» (1966) (³). Ἀκολούθησαν κι ἄλλοι. (⁴) Θεωρήσαμε κι ἐμεῖς ἐθνικὸ μας χρέος νὰ τιμήσουμε γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμα τὴ μνήμη τοῦ Δεσπότη Φιλόθεου, τοῦ ἀξίου αὐτοῦ πατριώτη καὶ γενναίου ἀγωνιστῆ. Τίς λίγες πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Φιλόθεου ἀντλοῦμε ἀπὸ τὴ διαθήκη ποὺ ἄφησε ὁ ἀδερφός του Δημήτριος Χαριτόπουλος. Ἡ διαθήκη ἐβρέθηκε στὴ Ζάκυνθο ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Σάθα πρὶν ἓνα περίπου αἰῶνα. Ἀποτελεῖ ἓν' ἀπ' τὰ σπάνια σ' ὠραιότητα κείμενα τῆς νεοελληνικῆς γραμματολογίας.

Ὁ ἐθνικός μας ποιητὴς Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἀναφέρει σχετικὰ τὰ πρὸ κάτω. (⁵).

ΦΙΛΟΘΕΟΣ ΧΑΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΔΕΛΦΟΣ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΚΟΥΡΜΑΣ. Εἰς τοὺς μεγάλους καὶ δεινούς περισπασμούς, οἵτινες διετάραξαν τὴν

1. Περιοδικό: «Χρυσολίξ» 1865 τ. γ', σ. 525.
2. Βαλαωρίτου: «Ἀπαντα, 1925 τ. 6', σ. 238.
3. «Φωκικὸς Ταχυδρόμος», φ. 4 (5.4.66) καὶ 5 (10.5.66).
4. Ἀκόμα ἔγραψαν οἱ: Κώστας Κορδώνης στὴν ἐφημ. «Φωκικὸς Λαός», φ. 351 (21.3.66) καὶ 420 (15.10.70), Βαγγέλης Ζαχαρόπουλος σὲ δύο συνέχειες στὴν ἴδια ἐφημ., φ. 510 καὶ 511 (1975) καὶ παλιότερα ὁ Γ. Γάτος στὰ «Αἰτωλικά Γράμματα» φ. 3 (1960).
5. Βαλαωρίτου, ἔ.δ., σ. 303—4.

ἐλληνικὴν φυλὴν κατὰ τὴν μακρὰν καὶ
ζοφώδη νύκτα τῆς δουλείας, εὐλόγως κα-
ταλογίζεται καὶ ὁ ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη
διαρκέσας πρὸς ἀνάγκησιν τῆς ἐθνικῆς αὐ-
τονομίας, ἀπὸ τοῦ 1648 μέχρι τοῦ ἔτους
1715.

Δὲν προτίθεται θεατικῶς νὰ διεξέλθῃ
πάντα τὰ αἵματηρὰ ἐπεισόδια, δι' ὧν ἐδά-
φησαν αἱ σελίδες τῆς ἱστορίας ἐκείνης. Ὁ
κύριος Κωνσταντῖνος Σάθας, ἐν συντόμῳ
περιγράφας τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 12' αἰ-
ῶνος καὶ διανοούμενος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς
τὸ θέμα τοῦτο, δὲν ἤθελεν ἀνεχθῆ ἄλλο-
τρίαν ἐπέμβασιν. Ἀλλὰ χάριν διασαφήσε-
ως ἐν τῷ ποιήματι μνημονευομένων ἐπι-
τραπήτω μοι νὰ ἀρυσθῇ ἐκ τοῦ πονήματός
του τὰς εἰδήσεις, δι' ὧν μᾶλλον εὐκατά-
ληπτος ἀποδίδει ἡ ὀπτασία τοῦ Διάκου.
(⁶).

Τότε, ὡς καὶ ὕστερον, ὁ ἀνώτατος τῆς
ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Κλῆρος
πρῶτος ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς ἐλευ-
θερίας. Ὅθεν, ἐν ᾧ τῇ ἀρωγῇ τῶν ἡμε-
τέρων ἐξήλαυνεν ὁ Μαυροκηνὸς τοὺς Ὀ-
θωμανοὺς τῆς Πελοποννήσου, οἱ ἐπίσκοποι
Φιλόθεος ὁ Σαλώνων, Ἱερόθεος ὁ Θηβῶν,

Μακάριος ὁ Λαρίσης, Ἰάκωβος ὁ Ἀθηναῖ-
ος καὶ Ἀμβρόσιος ὁ Εὐβοίας ὑπεκίνοῦν καὶ
ὑπεστήριζον ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι τὴν
ἐπανάστασιν. Καταβάς ἐκ τῶν ὁρέων τῆς
Δωρίδος καὶ ὁ ἀρματοῦλός Κούρμας ἐπέπε-
σε κατὰ τοῦ Λοιδορικού καὶ κατέστρεψε
τοὺς ἐκεῖσε ἐπιδημοῦντας Τούρκους. Ὁ δὲ
Φιλόθεος ἐπὶ κεφαλῇς τῶν ἐπαναστατῶν
τροπαιοῦχος ἐξέβαλε τοὺς ἐν Παρνασσίδι.

Μετ' οὗ πολὺ συνασπισθέντες οἱ ἐχθροὶ
ἐπανήλθον μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ, καὶ
οἱ μὲν Βενετοὶ προδῶσαντες τὴν ἐπανά-
στασιν ἐγκατέλιπον τοὺς ἡμετέρους, οἱ δὲ
ἀρχηγοὶ αὐτῆς ἀπηξίωσαν νὰ καταθέσωσι
τὰ ὅπλα καὶ οἱ πλεῖστοι ἀπέθανον μαχό-
μενοι ὑπὲρ τῆς φίλης πατρίδος.

Τοιοῦτοτρόπως ἐν τινι συμπλοκῇ ἔπεσε
ὁ Κούρμας, θανατηφόρως δὲ πληγείς καὶ
ὁ Φιλόθεος παρέδωκε τῷ Θεῷ τὴν ἀκατα-
δάμαστον καὶ γενναίαν ψυχὴν. Ἡ ὥς ἐκ
θαύματος διασωθεῖσα διαθήκη τοῦ αὐτα-
δέλφου αὐτοῦ Δημητρίου Χαριτοπούλου,
περιουσία ἀνεκτίμητος καὶ πολιτικῶν εὐαγ-
γέλιον, περιέχον ἐν τῇ ἀπλοϊκωτέρᾳ αὐτοῦ
διατυπώσει τὸ σύμβολον τῆς ἐθνικῆς πί-
στεως, μαρτυρεῖ περὶ πάντων τούτων. Ἀ-
σμένως δέ, καίτοι δημοσιευθεῖσαν, κατα-
χωρίζω ἐνθάδε, ἀξίον μὲν τοῦ διαθέτου
μνημόσυνον, καλὸν δὲ παράδειγμα πρὸς ἡ-
μᾶς, ἀπαραίτητον ἔχοντας ἀνάγκην τοιαύ-
της διδασκαλίας, κόσμον δὲ τοῦ βιβλιαρί-
ου μου τούτου.

6. Ἐννοεῖ τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπ' τὸ ποιη-
τικὸν τοῦ ἔργου «Ἀθανάσιος Διάκος». Ἄσμα
δ', (ἔ.δ., σ. 238). Παραθέτομε τοὺς στί-
χους:

Χιλιάδες ἤρθανε μὲ μιᾶς τριγύρω στὸ Θανάση
ψυχαῖς μεγαλοδύναμαις ἀπὸ τὸν ἄλλον κόσμον
μὲ τὰ παλῆά τους βάσανα, μὲ τὴν παλληκαριά τους,
καὶ τοῦ φιλοῦν τὸ μέτωπο καὶ τὸν περιδροσίζουν.
Στὴ σκοτεινὴ του φυλακῇ, γαλανοφορεμέναις,
ἀπλώνουν τὰ φτερούγια τους καὶ ἐπάνωθ' αὐτοῦ ἀνοίγουν
ἐαθύν, ἀπέραντο οὐρανὸ καὶ τοῦ τὸν ἀστερώνουν
μ' ἀθάναταις ἐνθύμησες, μοσχοβολαῖς τοῦ τάφου.

Κατέβηκε ὁ Φιλόθεος μὲ θυμιατὸ στὸ χέρι
καὶ λιθανίζει καὶ εὐλογᾷ. Μαζί του καὶ ὁ Δημήτριος
κρατώντας στὸ δισάκι του κρυμμένα τοῦ Δεσπότη
τ' ἀγαπημένα λειψάνα, σὰν νὰ ζητοῦσε ναῦρη
λιγάκι χῶμα, ψυχικὸ, ἐλεύθερη μιὰν ἄκρη
γιά νὰ τὰ θάψῃ ὁ δύστυχος. Τοὺς συντροφεύει ὁ Κούρμας.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ (7)

Ἐφτά Ἀλωναρίου 1808 εἰς χωρίο Ζακύνθου Καταστάρει.

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

Ἐδῶ κάνω κατάγραμμα τῆς δυστυχισμένης φαμίλιας μας, ποῦ καταγόμαστε σκλητάδα καὶ σκλητάδα ἀπὸ τῆ Ῥούμελη καὶ ἦρθαμε σὲ τοῦτο τὸ νησί τῆς Ζακύνθου ἀπὸ κατατρεμμό καὶ ὄχι ἀπὸ ἄλλο.

Ὁ πατέρας μας, ποῦ ν' ἀγιάσουν τὰ κόκκαλά του, ἐλέγονταν Γιάννης καὶ ἦτον ἀπὸ τὴν χώραν Ἀγιοθυιά, καὶ ἡ μάνα μας, ποῦ ὁ Θεὸς νὰ τὴ σχωρή, Σαλωνίτισσα, καὶ ἐλέγονταν Βιολέτα. Γεννηθήκαμε τέσσερα ἀδέρφια. Ὁ μεγαλειέτερος ἐλέγονταν Φιλόθεος καὶ εἶναι ὁ Δεσπότης, ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ, ποῦ νὰ ἔχω τὴν ἀγίαν του εὐχὴ ἐγὼ καὶ πᾶς ἄλλος Χριστιανός, ἀγκαλὰ καὶ ἀπεθαμένους. Ὑστερα ἔρχομαι στὴν ἀράδα ἐγὼ καὶ ἡ ἀδερφή μου Μάρω καὶ τὸ ἀδέρφι μου ὁ Γιώργης. Καὶ ὁ πατέρας μου πέθανε χρόνως ὀδυνητὰ μὲ θάνατο χριστιανικό, σὰν καλὸς Χριστιανὸς ὅπου ἦτανε, κάνοντας ψυχικά, καὶ ποτὲ στὸ ζῦγι μὴν ἀγγελῶντας καὶ ἀξιῶθηκε νὰ τὸν ἐδγάλη ὁ Φιλόθεος ὁ Δεσπότης, ποῦ τοῦ ἔδωκε καὶ τὴν ἀγίαν του εὐχὴ. Καὶ ἡ μάνα μας πέθανε ἀπὸ λοιμική, ποῦ μᾶς ἤφεραν οἱ Βενετσιάνοι καὶ πολὺς κόσμος ἐχάθηκε, χρόνως ἐξήντα τρία.

Ὁ Φιλόθεος εἶχε γραμματαλλαγή μὲ τοὺς Βενετσιάνους, νὰ τὸ θαρῶντες λευθερόντας τὸ σκλητωμένο Γένος μας καὶ ἀγρεϊκόταν μὲ τοὺς καπεταναίους καὶ δεσποτάδες τῆς Ῥούμελης. Κατὰ καιρό, ποῦ κατέθηκε ἡ ἀρμάδα στὰ νησιά, οὐλὴ ἡ Ῥούμελη ἐδούλεψε σπαθί, καὶ ἐκλάδεψαν πᾶσα ψυχὴ ἀλλόπιστων Ἀγαρηνῶν. Τότε ἦτονε καπετάνιος Σάλωνα καὶ Λοιδορίκι ὁ καπετὰν Κούρμας καὶ μὲ πεντακόσιους ἀρματολούς ἐπῆρε Σάλωνα, Λοιδορίκι καὶ Ἐπαχτο, καὶ περίττο ἀπὸ δυὸ χιλιάδες Τουρκῶν ἔσφαξαν.

Ὑστερα σὲ λίγο μᾶς ἦρθε ἡ λοιμικὴ καὶ πολὺς κόσμος ἐχάθη. Τότε καὶ ἡ μάνα

μας ἡ μακαρίτισσα, ὁ Θεὸς νὰ τὴν σχωρή, πέθανε, καὶ ἡ ἀδερφή μου Μάρω χρόνως εἴκοσι ὀκτώ.

Σάμπως ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι, οἱ Βενετσιάνοι ἐμπήκαν στὰ κάτεργα καὶ ἀφήσαν ἐμᾶς τοὺς δύστυχους. Καὶ ὁ καπετὰν Κούρμας μὲ τετρακόσους ἐδγάλη καὶ τοὺς ἐτσάκισε σὲ τέσσεραὶς πάνταις. Ἦρθε καὶ ὁ Φιλόθεος, ποῦ ὁ καπετὰν γενεράλης τὸν εἶχε μαζί του, γιατί εἶχε ὑπόληψι καὶ στίμα καὶ ἀκούονταν ἀπ' ἔλους τοὺς Ῥουμελιώταις, καὶ ἐκάμαν μὲ τὸν καπετὰν Κούρμα βουλή νὰ πάρουνε καὶ τὸ Ζητοῦνι. Μὰ δὲ μπόρεσαν, γιατί ἐκλείστηκαν ὀχτὼ πασάδες, καὶ ἐκαψαν καὶ τὴ Φήβα, ἐχτυπήσαν καὶ τὸ ὄρδι τοῦ Τοῦρκου κοντὰ στὸ Πατρατζίκι, καὶ τὸ Ταλάντι ἐπῆραν καὶ ὁ Κούρμας λαβώθηκε. Ἦρθε ὁ Λιμπεράκης νὰ πάρη τὸ Σάλωνα, μὰ ὁ Κούρμας τὸν πῆγε τοῦ κυνηγιοῦ στὸ Καρπενήσι καὶ σὲ τρίχα νὰ τόνε πιάση ἐλοζώντανο. Ὁ Δεσπότης ὁ Φιλόθεος ἐθαρέθη στὸ λαϊμό, στὸν πόλεμο, καὶ σὲ δέκα μέραις ἐπρίστηκε καὶ πέθανε καὶ ὁ Κούρμας ἐσκοτώθη.

Ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐδιώξαν τοὺς Βενετσιάνους καὶ ἐγὼ μὲ ἄλλους πολλοὺς ἀγκαλὰ καὶ μᾶς ἐτάξαν οἱ Τοῦρκοι μὲ ὄρκο νὰ μὴ μᾶς πειράξουν, ἐφυγα μὲ τὸ ἀδέρφι μου τὸ Γιώργη καὶ μὲ κάτεργο τοῦ καπετὰν Στάθη Βλαστοῦ ἦλθα σὲ τοῦτο τὸ νησί τῆς Ζακύνθου.

Σὰν ἀληθινὸς Χριστιανὸς χρήζοντας νὰ ἦμαι ἑτοιμὸς σὲ πᾶσα ὥρα καὶ στιγμή νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸ τρομερὸ καὶ φρικτὸ τοῦ Θεοῦ κριτήριον, ἐρεγολάρησα τὰ πράγματά μου. Καὶ πρῶτο σχωρῶ πᾶσα ἀνθρώπο ποῦ μὲ ἐδλάψε καὶ ζητάω ἀπ' οὐλα τὰ δέρφια μου τοὺς Χριστιανούς συγχώρεσι σὲ ὅτι τοὺς ἐπείρανα καὶ τοὺς ἐξημίωσα. Ἀφίνω τὸ τίποτέ μου εἰς τὸ ἀδέρφι μου τὸ Γιώργη καὶ θέλω νὰ μὲ θάψῃ χωρὶς καμμία ἐξόδευσι καὶ κοσμοπομπή. Νὰ μοῦ ἀφήσῃ μονάχα τὸ βρακί καὶ τὸ μαῦρο ποκάμισο καὶ τίποτας ἄλλο, καὶ νὰ μὲ ρί-

ξη σ' ἓνα ταφί. Καί ἂν δώσῃ ὁ πανάγαθος καὶ πανοικτίρμονας Θεὸς καὶ καπιτάρῃ νὰ ἐλευθερωθῇ τὸ δυστυχισμένο Γένος μας ἀπὸ τὸν τρομερὸ καὶ ἀντίχριστο καὶ ἀνελεήμονα Ἀγαργηόν, νὰ ξεθάψῃ τὰ κόκκαλά μου, καὶ τὰ κόκκαλα τοῦ μακαρίτου ἀδερφοῦ μου Φιλόθεου, ποῦ τὰ ἔχω κρυμμένα σὲ μιὰ σακκοῦλα στὴν σπηλιάν ποῦ ἐγνωρίζει, καὶ νὰ τὰ θάψῃ μαζί καὶ κοντὰ στὰ κόκκαλα τῶν γονιῶν μας εἰς τὴν ἐκκλησιὰ τῆς πατρίδος μας μὰ, τὸ ξαναλέγω, σὰν ἐλευθερωθῇ καὶ ὅχι τώρα ποῦ εἴμαστε σκλάβοι. Καὶ ἂν κάμῃ ἔτσι νᾶχῃ τὴν εὐχὴ τοῦ Φιλόθεου καὶ ἐμένα, ἀλλέως τὴν κατάρρα μας· γιατί ἔτσι μὲ ὥρκισε στὸ Εὐαγγέλιο ὁ μακαρίτης Φιλόθεος ὡσὰν ἐξεψύχου.

Ἀφίνω ἀκόμα διὰ τα καὶ τότε θάνω σὲ ἔρκο φρικτὸ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παρθένου, εἰς τὰ κόκκαλα τῶν γονιῶν μας καὶ τοῦ ἀδερφοῦ μας Φιλόθεου, καὶ ἐξορκίζω τὸν ἀδερφό μας Γεώργη, τὸ σταυρὸ τὸ μαλακίματόν το νὰ μὴν

τόνε πειράξῃ· νὰ τὸν ἀπιθώσῃ σὲ μιὰ ἐκκλησιὰ νὰ λειτουργιέται καὶ νὰ κάμῃ κολάγι καὶ τότε στείλῃ στὴν πατρίδα μας τοῦ Παπαθανάση νὰ τὸν ἀπιθώσῃ στὴν ἐκκλησιὰ μας, γιατί ἀνθρώποι εἴμαστε καὶ πέφτομεν σὲ λάθο· αὐτὸς ὁ σταυρὸς εἶναι τοῦ μακαρίτου ἀδερφοῦ μας Φιλόθεου καὶ νᾶχῃς τὴν εὐχὴ του, Γεώργη μου, νὰ τὸν φυλάξῃς.

Ἀφίνω καὶ στὸν ἀδερφό μου Μῆτρο νὰ ζώσῃ 50 τσεκίγια στὴν κάσα γιὰ ἐλευθέρωμα σκλαβῶν, καὶ 10 στὸ ὀσπιτάλε καὶ χωρὶς ἄλλο νὰ τὸ κάμῃ. Ἄλλο τίποτι δὲν ἔχω νὰ εἰπῶ καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ τελεία καὶ ὑπερινή μου θέλησι.

ΔΗΜ. ΧΑΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐπληρώθη ἄρᾳ γε ἡ παραγγελία τοῦ ἀειμνήστου φιλοπάτριδος ἡ τὰ ὁσῶ αὐτοῦ κείνται εἰσέτι κεχωρισμένα τῶν τοῦ Φιλοθέου καὶ τῶν γονέων αὐτοῦ;...

Σχετικὰ μὲ τὸ χειρόγραφο τῆς διαθήκης ὁ Κ. Σάθας ἔγραφε:

«Ἡ ἀνωτέρω διαθήκη ὑπάρχει εἰς τὸ ἐν Ζακύνθῳ μοναστήριον Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Σημειωτέον δέ, ὅτι ὁ ἐν αὐτῇ ἀναφερόμενος Γεώργης νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα ἑτέρου συμφυγάδος, Σπαθόγιαννου ἐκ Εἰρημέρου, διέμεινεν ἐν Ζακύνθῳ μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε ἀμνηστευθεὶς ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἐπαγέστρεφεν εἰς Σάλωνα μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ἄχρι τανῦν διατηρουμένης.

» Ὁ Ἐνετὸς ἱστοριογράφος Ἀλέξανδρος Λοκατέλλης ἀναφέρει πολλὰ περὶ τοῦ ἐπισκόπου Φιλοθέου καὶ τοῦ ἄνω διαθέτου Δημητρίου Χαριτοπούλου ἢ Χαρίτου». (8)

Ὁ Δῆμος τῆς Ἀμφισσας δὲν σκέφτηκε ποτὲ νὰ ἐρευνήσῃ τουλάχιστον γιὰ τὸ χειρόγραφο.

Τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας ἀλλὰ συγχρόνως καὶ Ὁρθοσκευμάτων μας δὲ φρόντισε ποτὲ νὰ θάλλῃ στ' Ἀναγνωστικὰ τῶν σχολείων ἓνα ἐθνικὸ κειμήλιό σὰν τὴ Διαθήκη τοῦ Δημ. Χαριτοπούλου.

8. «Χρυσολίς», ἔ.δ., τ. γ'.

Φίλοι ἀναγνώστες,

Διατηρήστε σὲ καλὴ κατάσταση τὸ τεῦχος τοῦτο. Τὰ ἄλλα ποῦ θὰ ἐπακολουθήσουν θὰ τὸ συμπληρώσουν καὶ ὅλα μαζί θὰ κάνουν ἓνα τόμο χρήσιμο γιὰ κάθε βιβλιοθήκη.

Γιορτάζοντας τὸ Πάσχα

Αργά, βαριά, τὰ σήμαντρα τῆς Εὐαγγελίστριας, τ' ἄη Νικόλα καὶ τ' ἄη Θανάση ποῦναι τὰ τρία καθολικὰ τῆς "Αμφισσας, θὰ καλέσουν, θρηνώντας μὲς τὸ σούρωπο, τοὺς πιστοὺς γιὰ τὴν καθημερινὴ βραδυνὴ ἀκολουθία τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας.

Τὸ θεῖο δράμα, σὲ συγκινητικὴ παρουσίαση ἀπ' τὸ Πραιτώρειο ὡς τὸν Γολγοθὰ, μιλάει ἴσα στὴν ψυχὴ μας, μᾶς συγκλονίζει. Ἡ Ἀνάσταση γιὰτὶ ἀντάμα μὲ τὸ θρησκευτικὸ χαρακτήρα γιορτάζουμε καὶ τοῦ ἀληθινοῦ. Εἶναι ἡ νίκη τῆς ζωῆς.

Μέσα στὴν ψυχὴ μας ἡ γιορτὴ τῆς Ἀνάστασης παίρνει διπλὴ ὑπόσταση γιὰτὶ ἀντάμα μὲ τὸ θρησκευτικὸ χαρακτήρα γιορτάζουμε καὶ τὴν ἀνάσταση τῆς γῆς ποὺ τώρα ἀναρριγáει, ἀπλώνει θλάστηση, σκορπάει τὴ δύναμη τῆς φύτρας, διώχνει τὸν χειμῶνα. "Αν γυρίσουμε πίσω στὸ μακρινὸ παρελθὸν τῆς ράτσας μας, θὰ δοῦμε νὰ γιορτάζεται ὁ ἐρχομὸς τῆς ἀνοιξῆς μὲ τὰ Ἀνθεστήρια στὸ ἴδιο χρονικόν.

Στὸ Πάσχα γιορτάζουμε καὶ τὴν ἐπιβίωση τῶν ἔθιμων καὶ τῶν συνηθειῶν μας μέσα ἀπὸ τὸν τουρκικὸ κατατρεγμό. Γύρω στ' ἄρνι ποὺ ἔψηναν οἱ ραγιαδες Ρωμιοί, συνύπαρχε τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο, ἡ ἐθνικὴ ὑπόσταση καὶ μὲ τὴν Ἀνάσταση γιορτάζαμε τὴ νίκη τοῦ ὑποταχτικοῦ ποὺ δὲν ὑποτάχτηκε ποτὲ ἡ ἐλεύθερη ψυχὴ του.

Μέρα ξεχωριστή, μέρα λαμπρή για τὸν λαό μας γι' αὐτὸ ὀνομα-
τίζεται Λαμπρή, κι' εἶναι τόσο ὠραία καὶ πολλὰ τὰ ἔθιμα ποὺ ἔχου-
με γι' αὐτὲς τὶς ἡμέρες.

Ἐδῶ στὴν Φωκίδα συνηθίζεται ν' ἀρχίζει ἡ προετοιμασία μιᾶς
ἐβδομάδας νωρίτερα ἀπὸ τὴν Μεγάλῃ Ἑβδομάδῃ.

Θὰ γίνει ἄσπρισμα στὰ σπίτια μέσα κι ἔξω καὶ γενικὸ καθάρι-
σμα. Χαίρεται ἡ κάθε νοικοκυρὰ νὰ παστρέψει τὸ σπιτικό της, δίχνηι
τὴν μπουγάδα, καλοσιδερώνει τὰ κεντητὰ ἐρχόχειρα, γυαλίζει τὰ
μπακίρια, ὅλα πρέπει ν' ἀστράφτουν. Κ' ὕστερα θὰ ζυμώσει καὶ θὰ
πλάσει τὰ κουλούρια καὶ τὴν λαμπριάτικη τούτη συνήθεια, κανένα
σπίτι δὲν παραμελεῖ.

Τὴν παραμονὴ τοῦ Λάζαρου, πρωτὶ πρωτὶ τὰ μικρὰ κορίτσια γυ-
ρίζουν μὲ τὰ καλαθάκια στολισμένα μὲ λουλούδια στὶς γειτονιὲς ἀπὸ
σπίτι σὲ σπίτι καὶ τραγουδοῦν μὲ τὶς δροσερὲς φωνὲς ἱστορώνοντας τὰ
πάθη καὶ τὴν ἀνάστασι τοῦ Λαζάρου κατὰ πῶς τὸ φαντάστηκε ὁ
λαϊκὸς ποιητής:

Τὸ ἐμάθατε τί ἐγίνη σήμερα στὴν Παλαιστίνη;
Κλαίει ἡ Μάρθα κι ἡ Μαρία ἔξω ἀπὸ τὴν Βυθανία
Λάζαρον τὸν ἀδελφόν τους καὶ τὸν ἀγαπητικόν τους.
Τρεῖς ἡμέρες τὸν θρηνοῦσαν καὶ τὸν ἐμοιρολογοῦσαν
τὴν ἡμέρα τὴν Τετάρτη κίνησε ὁ Χριστὸς γιὰ ν' ἄρθῃ.
—Ἄν ἐρχόσουνα Χριστέ μου δὲν θὰ πέθαινε ὁ ἀδελφός μας.
τότε ὁ Χριστὸς δακρύζει καὶ τὸν "Ἄδῃ φοβερίζει

καὶ τὰ καλαθάκια γιομίζουν μὲ τὰ φιλέματα, λεφτὰ ἢ αὐγὰ ἄσπρα
ποὺ θὰ τὰ θάψουν οἱ μητέρες τους τὴν Μεγάλῃ Πέμπτῃ.

Σ' ἓνα χωριό, στὸ Ζοριάνο, τὰ κορίτσια συνοδεύονται ἀπὸ ἓνα ἄ-
γόρι, τὸν φυλαχτή. Σὲ ἄλλα χωριὰ τὸ ἀγόρι ὀνοματίζεται ἀδελφοπη-
τός. Ἐκεῖ τραγουδοῦν:

Ἦρθε ὁ Λάζαρος, ἦρθαν τὰ Βάγια
Ἔρχεται ὁ Χριστὸς κι' ἀναστήσεται με.
Μάρθα καὶ Μαγδαληνὴ εἶναι ἀδελφάδες
μύρο τὶς ἔφερα νὰ τὶς μυρίσω
καὶ στὰ πόδια τὶς θηλειές νὰ λύσω.

Αὐτὸ λέγεται σὰν εἰσαγωγή καὶ ὕστερα ἀκολουθεῖ ἀνάλογο τρα-
γουδάκι γιὰ τὸν καθένα καὶ γιὰ τὴν κάθε περίπτωση. Τραγουδάκι
γιὰ τὸν παπὰ, ἄλλο γιὰ τὸν γραμματισμένο, γιὰ τὸν ἀρραβωνιασμέ-
νο, γιὰ τὴν ἀρραβωνιασμένη, γιὰ τὸ μοναχογιό, τραγοῦδι γιὰ τὴν
μοναχοκόρη, γιὰ τὸ σπίτι ποὺ καρτεράει ξενιτεμένο ἀκόμα καὶ γιὰ
κεῖνον ποὺ ἔχει ἄλογο ὑπάρχει τὸ πρεπούμενο στιχάκι.

Μεγάλῃ Πέμπτῃ θάφονται τ' αὐγὰ κόκκινα κατὰ τὴν συνήθεια στὴ

Φωκίδα. Στὰ χωριά συνηθίζουν τὸ ἀπονέρι ἀπὸ τὸ θάψιμο τῶν αὐγῶν νὰ τὸ χύνουν μέσα στὸ κατώι (ὕπόγειο), κατάλοιπο ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κατοχή, νὰ μὴ προκαλοῦν.

Τὴν ἴδια μέρα θὰ γίνεи καὶ τὸ ζύμωμα. Τὸ ψωμὶ μπαίνει στὶς πινακωτὲς νὰ γίνεи (ν' ἀνέθει τὸ ζυμάρι), πλάθονται καὶ οἱ λαμπριάτικες κουλουῖρες μὲ τὸ κόκκινο αὐγό, καὶ ψήνονται στοὺς φούρνους, πού στὰ χωριά ὑπάρχουν στὸ κάθε σπίτι.

Τὸ θράδυ τῆς Μεγάλης Πέμπτης, ἀφοῦ τελειώσῃ ἡ ἐκκλησιά, οἱ γυναῖκες στολίζουν μέσα στὴν ἐκκλησιά τὸν Ἐπιτάφιο μὲ φρεσκοκομμένα λουλούδια ἀπὸ τοὺς κήπους. Προσφέρει ἄφθονα ἡ φύση αὐτὴν τὴν ἐποχή. Πρέπει νὰ εἶναι ἄσπρα καὶ ἐλάχιστα μῶθ καὶ τὸ στολισμα γίνεται μὲ τέχνη· ἀραδιάζονται βιολέτες, κάλες, φρέζες, ζουμπουλᾶκια.

Ξημερώνοντας ἡ Μεγάλη Παρασκευή, ὁ Ἐπιτάφιος εἶναι ἔτοιμος.

Ἡ μέρα αὕτὴ εἶναι μέρα τοῦ θρήνου καὶ τοῦ μεγάλου πένθους. Τσουκάλι δὲν μπαίνει στὴ φωτιά, δὲν πίνουν κρασί, δὲν παίζουν χαρτιά, κρεμᾶνε τὸν θαλέ, ὅπως συνηθίζεται νὰ λέγεται.

Συνήθεια εἶναι νὰ περνοῦν τὰ παιδιὰ τρεῖς φορές κάτω ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο, ἀφοῦ τὰ θάλουν νὰ προσκυνήσουν, κι' ὅλος ὁ κόσμος θὰ προσκυνήσει.

Τὸ θράδυ τῆς ἴδιας μέρας, περιφέρονται οἱ Ἐπιτάφιοι μέσα στὴν πόλη καὶ ἀφοῦ ψαλεῖ ἡ δέηση στὴν Ἐπάνω πλατεία, γίνεται καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ καλύτερα στολισμένου Ἐπιτάφιου. Ἡ ἐπιτυχημένη ἐνορία ὅταν ἀρχίσει ὁ κόσμος νὰ φεύγει, θριαμβευτικὰ φωνάζει: Σᾶς κάψαμε, σᾶς κάψαμε.

Οἱ οἰκογένειες πού δὲν ἔχουν θρεφτάρι, δικό τους δηλ. θρεμμένο ἄρνι, ἀγοράζουν τὸ ἀπαραίτητο ἄρνι ἀπὸ τὸ πρωτὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς γιὰ νὰ θελάξει μέσα στὸ σπίτι γιὰ τὸ καλό.

Τὸ Μεγάλο Σάββατο θὰ γίνουν οἱ ἐτοιμασίες γιὰ τὸ δεῖπνο τῆς Ἀνάστασης. Σφάζεται τὸ ἄρνι καὶ ἐτοιμάζεται. Οἱ νοικοκυρὲς ἀπὸ τὰ ἐντόσθια θὰ κάνουν τὴν μαγειρίτσα.

Τὸ πρωτὶ θὰ γίνη ἡ πρώτη Ἀνάσταση. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ σπάσιμο ἐνὸς πῆλινου τσουκαλιοῦ μετὰ τὴν πρώτη ἀνάσταση, στὸ κάθε σπίτι στὸ Γαλαξίδι, γιὰ νὰ πατήσουν τὸν Δαίμονα.

Κι' ἔρχεται τὸ θράδυ τῆς Ἀνάστασης.

Ὅλοι θὰ παρευρεθοῦν ντυμένοι γιορτινὰ καὶ βαστώντας λαμπάρια, τὰ μεσάνυχτα μόλις ἀκουστεῖ τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη», χαλάει ὁ κόσμος ἀπὸ τὰ θαρελότα καὶ τίς φωτοβολίδες, τ' ἀναμμένα κεριὰ φωτίζουν γιορταστικά, ὁ κόσμος χαίρεται, ἀλλάζει εὐχές: Χριστὸς Ἀνέστη! Ἀληθῶς Ἀνέστη!

Τὸ φῶς τῆς Ἀνάστασης δὲν πρέπει νὰ σθήσῃ, στὸ κατώφλι τοῦ σπιτιοῦ ὁ νοικοκύρης θὰ κἀνῃ μὲ τὴν φλόγα τοῦ κериοῦ τὸ σημάδι τοῦ σταυροῦ κι ἡ νοικοκυρὰ θ' ἀνάψει τὸ καντήλι καὶ θὰ φροντίσει νᾶναι ἄσβεστο σαράντα μέρες.

Ἀκολουθεῖ πλούσιο γεῦμα μὲ τὴν μαγειρίτσα, πίτα, τσουγκρίζουν τὰ κόκκινα αὐγά, τσουγκρίζουν τὰ ποτήρια μὲ τὴν ρετσίνα. Χριστὸς Ἀνέστη! Ἀληθῶς Ἀνέστη!

Ἡ νοικοκυρὰ θὰ φυλάξει στὸ εἰκονοστάσι ἓνα κόκκινο αὐγὸ ποῦ θὰ παραμείνῃ φρεσκότατο μέχρι τὸ Πάσχα τοῦ ἄλλου χρόνου.

Ξημερώνει τὸ Πάσχα.

Ἀπὸ τὸ πρωῒ στὴν κάθε γειτονιά ἀνάβουν μεγάλη φωτιά νὰ πέσει χόβολη. Μαζώνονται παρέες παρέες καὶ ψήνουν ἀντάμα, ἀγαπημένα, τ' ἄρνιά τους σὲ μεγάλους λάκκους, ἑφτά ὀχτῶ ἄρνιά μαζεμένα κι' εἶναι νὰ σὲ πιάνει ἡ χαρά.

Ὡσπου νὰ ψηθοῦν τ' ἄρνιά, ψήνονται τὰ κοκορέτσια, ἀλληλοπροσφέρουν μέσα στὴν παρέα μεζέδες, τσουγκρίζουν τὰ ποτήρια μὲ τὸ κρασί, τσουγκρίζουν καὶ τ' αὐγά, γίνεται μεγάλο γλέντι. Ἀρχίζουν τὰ Ρουμελιώτικα τραγούδια κι οἱ χοροί...

Στὰ Σάλωνα σφάζουν ἄρνιά
καὶ στὸ Χριστὸ κριάρια...

Στὸ γλέντι εἶναι καλοδεχούμενος πάντα ὁ ξένος κι εἶναι ἡ συνήθεια νὰ μὴν ἀφήνουν νηστικὸ τὸν ἀπρόσμενο διαβάτη, καὶ ὑπάρχει πάντοτε βασταγμένος μεζὲς καὶ κρασί γι' αὐτόν.

Κι ἔρχονται πολλοὶ ξένοι ποὺ χαίρονται ἐδῶ στὴν Φωκίδα ἓνα ἀλησμόνητο Πάσχα.

Τυχερὸς θεωρεῖται ἐκεῖνος ποῦ δὲν θὰ σπάσει τὸ αὐγὸ του, ὅλη τὴν ἡμέρα.

Συνήθεια εἶναι σὲ πολλὰ χωριά νὰ διαβάζουν τὰ μελλούμενα στὸ κόκκαλο τῆς πλάτης τοῦ ἄρنيοῦ.

Ἡ γιορτὴ τελειώνει μετὰ τὴν ἀκολουθία τῆς Ἀγάπης, τὸ ἀπόγευμα.

Φιλιωμένοι σήμερα οἱ ὀχτροί, «σήμερα εἶναι Ἀγάπη, μόνον Ἀγάπη». Στὸ Ζοριάνο ὕστερα ἀπὸ τὴν Ἀγάπη, χορεύουν στὴν πλατεία τραγουδώντας:

Σήμερα Χριστὸς Ἀνέστη κι' αὔριο ἀληθῶς Ἀνέστη.
Σήμερα καὶ τὰ κορίτσια στέκονται σὰν κυπαρίσσια.
Σήμερα κι' οἱ παντρεμένες στέκονται καμαρωμένες
Σήμερα τὰ παλληκάρια στέκονται σὰν τὰ λιοντάρια.
Σήμερα κι' αὐτὲς οἱ χῆρες στέκονται σὰν κακομοῖρες.

ΕΥΑΓ. ΓΕΡΟΥΜΑΤΟΥ

Ὀδυσσεύας

Ἀνδρουῦτος

Σε λίγες μέρες θὰ γιορταστεῖ καὶ φέτος ἡ ἐπέτειος τῆς μάχης στὸ Χάνι τῆς Γραβιάς. Θὰ ὑμνηθοῦν, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, τὰ 117 ἀτρόμητα παλληκάρια πού, μὲ ἀρχηγὸ τὸ μεγάλο πολέμαρχο Ὀδυσσεύα Ἀνδρουῦτσο, πέτυχαν τὸ ἀπίστευτο αὐτὸ κατόρθωμα. Καὶ ἦταν τόσο μεγάλη ἡ ἀπήχηση ἀπ' τὸ κατόρθωμα αὐτό, πού — τὸ σπουδαιότερο — ἐγίνε στὴν πιὸ κρίσιμη στιγμή τοῦ ἀγώνα καὶ πού τόσα πρόσφερε σ' αὐτόν, ὥστε σκέπασε ὅλα τ' ἄλλα κατορθώματα τοῦ Ὀδυσσεύα καὶ αὐτὴ ἀκόμα τὴν πληθωρική προσωπικότητά του.

Ἐνα γραφτὸ κείμενο, τὸ παρακάτω γράμμα του πρὸς τὸν Ἀναστάσιο Λόντο(1), πέρα ἀπ' τὴν ὁποιαδήποτε φιλολογικὴ ἀξία του, μᾶς φανερώνει μερικὲς πτυχές ἀπ' τὸ χαρακτήρα του καὶ μᾶς ἀποκαλύπτει πολλὰ ἀπ' τὶς ἰδέες του.

Στὸ γράμμα του γράφει:

«Κύριε Ἀναστάσιε Λόντε

Ἐσὺ ἔχεις πολλαῖς δουλειαῖς καὶ καθὼς ἀκούω καταγίνεσαι ἡμέραν καὶ νύκτα. Διὰ τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ σὲ ἐμποδί-

(1) Ἀπ' τὴν «Ἀπολογία τοῦ Ὀδυσσεύς Ἀνδρουῦτσου» τοῦ Μπάμπη Ἀννίνου, πού δημοσιεύτηκε στὸ διελθὸν τοῦ «Ἱστορικὰ Σημειώματα».

σω μὲ τοῦτο τὸ γράμμα, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ μαζὶ σου δὲν ἔχω ἀνταπόκρισιν, ὅντας ἄλλη ἢ ἰδική μου δουλειὰ καὶ ἄλλη ἢ ἰδική σου. Μολοντοῦτο, ἐπειδὴ εἶδα εἰς ἑνὸς σου φίλου γράμμα ν' ἀναφέρῃς τ' ὄνομά μου, διασπόμενος εἶμαι νὰ σοῦ κάνω πέντε ἐξ ἀράδαις. Καὶ ἂν ἔχουν κανένα καλὸ μέσα, ἀκουσέ το, εἰδεμὴ κάψῃ ταῖς.

Λέγεις τοῦ φίλου σου: Ἄν γράψῃς σ' ἐκείνον τὸν διάβολον τὸν Ὀδυσσεύα, γράψῃς του ἀπὸ μέρους μου νὰ ἐδγάλη μερι-

ΤΟΥ ΣΠΑΡΤΑΚΟΥ

κοὺς διαδόλους ἀπὸ μέσα του. Τοῦ τὸ λέγω μπέσα μὲ μπέσα, καὶ τότε θέλει γίνῃ χρήσιμος εἰς τὴν πατρίδα, καὶ θέλει λάβῃ ἀξίως τὸ ὄνομα τὸ ὅποιον φέρει. — Κύριε, καθὼς λέτε σεῖς οἱ διαβασμένοι, δύο λογίων διάβολοι ἐμβαίνουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Πρώτης λογῆς, ὡς ἔλεγεν ὁ φιλόσοφος πού ἀπέθανεν ἐδῶ κάτω, εἶναι ὁ διάβολος πού κάθε καλὸς ἄνθρωπος ἔχει μέσα του, ὁ διάβολος πού ἐρμηνεύει καὶ δείχνει τὸν καλὸν δρόμον καὶ ἐμποδίζει τὸν ὀνειρονόμον ἀπὸ τοῦ νὰ πράξῃ τὸ κακόν. Ἡ θρησκεία μᾶς μᾶς διδάσκει νὰ πιστεύωμεν ὅτι κατὰ θεῖαν παραχώρησιν μπαίνει πολλὰς φορὰς ὁ διάβολος σ' ἕναν ἄνθρωπο καὶ τὸν ἐρμηνεύει νὰ κάνῃ ὅλα τὰ κακά, καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ δεύτερος διάβολος. Τώρα ἐγὼ εἶμαι σὲ ἀπορίαν, ποῖος διάβολος σὲ σένα κατοικεῖ, ὁ πρῶτος ἢ ὁ δεύτερος; Ὅσον διὰ τοῦ λόγου

μου, να ξεύρης ότι αφήνω έσένα να μου πής ποιον από τούς δύο διαβόλους έχω μέσα μου.

Ο πατέρας μου έν καιρῷ Τουρκίας έγύριζε μέσα σά βουνά και έσκότωνε Τούρκους' έτρεχεν εις τούς κάμπους και τά έρη, και έθανάτωνε Τούρκους, θσαις φοραις εύρέθη εις τά βάθη τίς θάλασσας, Τούρκους έπνιγε. Και εις ολιγολογίαν, άφου έρήμωσε πολλαίς επαρχίαις τών τυράννων, ώς άληθινός δαιμονισμένος ύπέρ της Πατρίδος, έμαρτύρησεν εις αύτήν τήν καθέδραν τοῦ τυράννου μας. Τί λογής διάβολον είχε μέσα του, τοῦ πρώτου είδους, ή τοῦ δευτέρου, έγω δέν μπορώ να τό άποφασίσω και στέκει σέ σένα να τό γνωρίσης. Έγω δέ, χωρίς προσωπικώς να γνωρίζω από ποιον δαίμονα έσύρετο ο πατέρας μου, ήρχισα από παιδι όρφανό να γυρεύω τά χνάρια τοῦ ίδιου του διαβόλου. Τόν περισσότερο καιρό της ζωής μου πού τόν έπέρασα; Τόν έπέρασα σκοτώνοντας Τούρκους, κυνηγώντας τυράννους. Τόν έπέρασα εις τά σπήλαια και εις τά βουνά. Τά καρτέρια τών δρόμων, οί λόγοι και τά άγρια θηρία είναι μάρτυρες ότι δυσκόλως έφευγεν ο Τούρκος από τά χέρια μου, άν ζύγωνε καμμιά πενηνταριά όργυιαίς. Έγω έσυναναστρεφόμουν μέ αυτούς τούς τυράννους και ήμουν καλά πληρωμένος διά να σέβωμαι τούς όμογενείς των' αλλά κινούμενος από τόν διάβολόν μου, Τούρκους έσκότωνα. Οί κρημνοί, τά ποτάμια, οί πάγοι, τά χιόνια και τά δάση ήταν τά αγαπητά μου κατοικητήρια, τό τουρκικόν αίμα τό προσφάγι μου. Έσηκώθη ή Έπανάστασις, και εύθύς, συρό-

μενος από τόν διάβολόν μου, ελάτρευσα τούς άρχηγούς της, τήν φωνήν της άκουσα από τά φυλλοκάρδια μου, έσεδάστηκα τήν άπόφασίν της και έτρεξα μέ όλους τούς άρματωλούς της Έλλάδος να σκοτώσω Τούρκους. Μολονότι εκέρδιζα έν καιρῷ Τουρκίας, ο διάβολός μου μου άφήρεσεν αύτήν τήν κλίσιν, άφου έσηκώσαμεν τάρματα. Και τί να πολυλογώ; Τόσον μέ έφώτισεν ο διάβολός μου, ώστε να γεμίσω φείραις, να λιμάξω τό φωμί, να κοιτώμαι εις τά νερά, εις τά χιόνια και εις τήν λάσπην, να δοκιμάζω κάθε στρατιωτικήν άχαριστίαν, να πίνω φαρμάκια από έχθρούς και φίλους, να κυνηγώμαι ως κατάδικος από αυτούς τούς συγγενείς και τούς φίλους της θικαιοσύνης, να έπιθυμώ συνελεύσεις έθνικάς, να αγαπώ δικαίους διοικητάς, να είμαι λάτρης τών έναρέτων και φίλος τών σοφών, να διψώ τήν αυτονομίαν και ανεξαρτησίαν της Έλλάδος, έπιθυμώντας και μόνον Έλληνες να διοικούν και να θασιλεύουν εις τούς Έλληνες. Έκ τούτων όλων, δάσκαλε, ήμπορεις να συμπεράνης ποιος διάβολος εύρίσκεται μέσα μου. Είναι ο διάβολος εκείνος έπου εκκαμε τόν Σωκράτην να πήη τό φαρμάκι διά τας ειλικρινείς εις τήν πατρίδα του εκδουλεύσεις, ή πάλιν είναι ο δαίμονας, όστις εκκαμε τούς όμογενείς μας να παραδώσουν τήν πατρίδα εις τούς Μακεδόνας, εις τούς Ρωμαίους και έπειτα εις τούς Τούρκους;

Έγω για λόγου μου νομίζω ότι έσύ έχεις μέσα σου τόν διάβολον έπου είχε και ο Σωκράτης, πού ξέρεις γράμματα και διαβάξεις τόν Εενοφώντα και τόν Πλάτω-

Μας είναι ευπρόσδεκτα τόσο οί συνεργασίες σέ θέματα πού εξυπηρετοῦν τούς σκοπούς της Έταιρείας, όσο και ή διατύπωση όποιασδήποτε κριτικής, οί ύποδείξεις σας για τίς έλλείψεις μας και γενικά ό,τι μπορεί να συμβάλει στη καλύτερευση τοῦ περιοδικού μας.

να. Εἶπαι νέος ἔως 22 χρονῶν, καὶ μολον-
τούτο εἶσαι θουλευτής. Χαίρεσαι ὑπόλη-
ψιν, μολοντί λές πῶς καὶ χωρὶς ὁμόνοια
δύναται ἡ Πατρίς νὰ κυβερνηθῇ μὲ τὰ
γράμματα καὶ μὲ τὸν Ξενοφῶντα στὸ χέρι.
Σχίζεις τὴν διοίκησιν τοῦ "Ἐθνους" δια-
φεντεύεις τοὺς συγγενεῖς σου, ἐποῦ κατα-
κρατοῦν τὰ ἔθνικὰ εἰσοδήματα, σπείρεις
ζιζάνια εἰς Μωρῆαν καὶ Ροῦμελῆν' ἀναι-
θάξεις καὶ καταιδάξεις ἀπὸ τὰ ἀξιώματα
ἔποιον θέλεις. Τέλος πάντων δίνεις κα-
λὸν παράδειγμα εἰς τὴν ἐπαρχίαν σου, τῆς
χρηστοφείας, τῆς ἐγκρατείας, τῆς ἀφι-
λοκερδείας, τῆς δικαιοσύνης. Ἐρμηνεύεις
τοὺς συγγενεῖς σου ὡς μαθητὰς τοῦ Σω-
κράτους, νὰ μὴν ἀδικοῦν εἰς τὴν ζωὴν,
εἰς τὴν τιμὴν, εἰς τὴν ιδιοκτησίαν ἑλous
τοὺς συνεπαρχιώτας των. Εἰς ὀλίγα λόγια
ἔρευνῶντας καὶ ἐγὼ ἀπὸ μέρους μου τίνες
αἱ πράξεις τοῦ πατρός σου καὶ αἱ ἀνδρα-
γαθίαι τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὸ φέρεσμον τῶν
προυχόντων συγγενῶν σου, ἐνθυμούμενος
τὴν διάλυσιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως
ἐξ αἰτίας σου, τὴν προσκόλλησιν σου εἰς

τὴν ξένην Αὐλὴν καὶ ἔχι εἰς τὴν ἀπελευ-
θέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, συμπεραίνω, δά-
σκαλε, μπέσα μὲ μπέσα, ὅτι ἐσὺ ἔχεις μέ-
σα σου τὸν Δαίμονα τοῦ Σωκράτους. Κύτ-
ταξε ὅμως καλὰ, ὅτι κάθε "Ἑλληνας" ἔχει
μέσα του δώδεκα λεγεῶνας διαδόλων. Καὶ
ἔπαρε τὰ μέτρα σου, διότι, ὡς λέγει ἡ πα-
ροιμία, ἕνας διάβολος σκοτῶνει τὸν ἄλλον.
Κύτταξε καλὰ, διότι ἡ κοντεύει νὰ χαθῇ
ἡ Πατρίς, ἢ νὰ πέσῃ εἰς κανένα χειρότε-
ρον ζυγόν, ἀπὸ ἐκεῖνον ἐποῦ βαστοῦσαν
οἱ πατέρες μας. Κύτταξε καλὰ μὴν τύχη
καί...

Ἐξ Ἀθηνῶν τῇ 14 Φεβρουαρίου 1824

ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ»

Τὸ γράμμα τοῦτο, τὸ σχεδὸν ἄ-
γνωστο, μαζί μὲ τὸ πασίγνωστο
πρὸς τοὺς Γαλαξειδιῶτες (γρά-
φτηκε στὶς 22.3.21) ρίχνουν ἀρκετὸ
φῶς στὴ μεγάλη αὐτὴ μορφή τοῦ
21, ποῦ ἀπ' ὅλους πιά θεωρεῖται
σὰν μιὰ ἀπ' τὶς σημαντικώτερες τοῦ
Αγώνα γιὰ τὴ Λευτεριά.

ΑΠ' ΤΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Στὶς 5 Μαρτίου 1977 ὁργανώθηκε στὴν πόλη μας, ἀπ' τὴν Ἑται-
ρεία Φωκικῶν Μελετῶν καὶ τὸ Ἐθνικὸ "Ἰδρυμα «ὁ Βασιλεὺς Παῦ-
λος», ἐκδήλωση μὲ θέμα «ὁ Μακρυγιάννης».

Ὁμιληταὶ ἦταν ὁ ποιητὴς Φοῖβος Δέλφης καὶ ὁ λογοτέχνης Κων/
νος Βαλέτας, ἐνῶ ἡ ραψωδὸς τοῦ Ἐθν. Ἰδρυματος Ἄννα Πολυτίμου -
Παπακωνσταντίνου διάβασε ἀπόσπασμα ἀπ' τὰ «Ἀπομνημονεύματα»
τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἀπήγγειλε ποίημα τοῦ Σικελιανοῦ γι' αὐτόν.

Ἡ ἐκδήλωση σημείωσε ἐπιτυχία ἀπὸ κάθε πλευρά. Παραβρέθη-
κε πλῆθος κόσμου καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ κ. Νομάρχης Φωκίδος, ὁ Σε-
βασμιώτατος Μητροπολίτης Φωκίδος, οἱ κ.κ. Δήμαρχοι Ἀμφίσσης καὶ
Δελφῶν καὶ ὅλες οἱ τοπικὲς ἀρχές.

Ἡ Ἑταιρεία εὐχαριστεῖ τὸ Ἐθνικὸ Ἰδρυμα γιὰ τὴν πολύπλευρη
συμβολή του στὴν ὁργάνωση τῆς ἐκδηλώσεως καθὼς καὶ ὅλους ποῦ
παραβρέθηκαν σ' αὐτὴ.

Τὸ περιοδικό μας διατίθεται δωρεάν. Ἐὰν σὰς ἐνδιαφέρει ζη-
τήστε το στὰ Γραφεῖα τῆς Ἑταιρείας Φωκικῶν Μελετῶν, Πλα-
τεία Κεχαγιά, Ἀμφισσα. Ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει ἐξαντληθεῖ, θὰ σὰς
τὸ στείλουμε εὐχαρίστως.

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ